

BARBARA MOŠTAK
ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU
FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAGREB 2016./2017.

RAVENNA

ZAGREB, RUJAN 2017.

Uvod

Ravenna je grad smješten na sjeveroistoku Italije te ujedno glavni grad istoimene pokrajine. Nalazise u regiji Emilia-Romagna, pokriva površinu od 652 km² i ima oko 159.000 stanovnika. Iako je sam grad smješten u unutrašnjosti 10 km od Jadranskog mora, povezan je s njime kanalom Candiano. Podrijetlo imena Ravenna nije sigurno utvrđeno, iako postoje nagađanja da dolazi iz etruščanskog, točnije od riječi „Rasenna“ kako su Etruščani sami sebe nazivali.

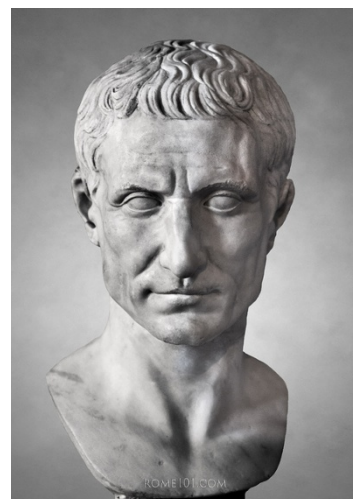
Ravenna je grad umjetnosti i kulture koji je u zadnjih 1600 godina svoje povijesti u tri navrata bio glavnim gradom: za vrijeme Zapadnog Rimskog Carstva, za vrijeme kralja Teodorika u Ostrogotskom kraljevstvu te u doba Bizantskog Carstva. Čak 8 monumentalnih građevina u Ravenni nalazi se na UNESCO-vom Popisu svjetske baštine.

Povijest

U svojim počecima, grad se sastojao od kuća izgrađenih na stupovima na manjim otocima koji su se nalazili u močvarnoj laguni. Upravo zbog tog močvarnog terena Ravenna je bila teško pristupačna u kopnenom dijelu, ali imala je pristup s mora. Mnogo je legendi vezanih za osnutak Ravenne, ali malo što se može tvrditi sa sigurnošću. Dionizije Halikarnaški spominje da je grad osnovan sedam generacija prije Trojanskog rata, dok Strabon tvrdi: „Za Ravennu se vjeruje da je osnovana od Tesalaca, koji su, budući da nisu mogli obuzdati nasilje Tirenjana, primili u svoj grad Umbre koji ga i dan danas naseljavaju.“ No, temeljem predmeta nađenih na tom području koji nose zapis na etruškom te samog naziva grada koje nosi sufiks „-enna“ karakterističan za jezik Etruščana, može se sa sigurnošću reći da su Etruščani nastanjivali to područje.

Malo je poznato o povijesti grada prije 3. st. pr. Kr. kada je Ravenna pala pod rimski utjecaj kao civitas foederata. Za Rimljane ona je bila mjesto od izrazite strateške važnosti jer je na kopnu bila uglavnom okružena močvarama koje su pružale zaštitu, a u isto vrijeme je omogućavala direktan pristup s mora za obnavljanje zaliha i naoružavanje. Ne zna se točno kada su Rimljani zauzeli Ravennu, ali poznato je da je Metel, Sulin legat, bio na čelu prve rimske flote u Ravenni 82. g. pr. Kr.

Upravo Ravennu Cezar je izabrao za okupljanje vojnih snaga prije nego je, sa samo jednom legijom, 49. g. pr. Kr. prešao rijeku Rubikon, koja se nalazi južno od Ravenne,

gdje je izrekao „Alea iacta est“ i time započeo građanskirat.

Velik značaj Ravenna je zadržala i kod cara Oktavijana Augustakoji nakon bitke protiv Marka Antonija 31. g. pr. Kr. ondje osniva vojnu mornaricu Classis kako bi osigurao bolju obranu sa strane Jadranskog mora. Također je povezoao luku s južnim rukavcem rijeke Po širokim kanalom po imenu Fossa Augusta, koji se dijelio u dva ogranka, jedan koji je pratio zidine grada i time služio kao dodatna obrana i drugi koji je prolazio kroz rezidencijalni dio i olakšavao trgovinu. Gradske zidine obnovio je i usavršio Klaudije 43. g. pos. Kr. i izgradio nekoliko ulaza u grad od kojih je najpoznatiji Porta Aurea s natpisom u njegovu čast. Porta Aurea imala je dva prolaza i sa svake strane po jedan toranj, kao što se može vidjeti na srednjovjekovnom pečatu grada i na slikama nekih renesansnih autora, a sam ulaz je uništen 1582. g. da bi se pribavio građevinski materijal.

Iako izvrsna morska luka, Ravenna je imala jedan veliki nedostatak, a to je bila oskudica pitke vode, što potvrđuje Marcijal kad kaže: "Vinograd u Ravenni za cisternu dao bih spremno: tamo se vodena kap bolje unovčiti da!" (u prijevodu Marine Bricko) - „Sit cisterna mihi, quam vinea, malo Ravennae, Cum possim multo vendere pluris aquam.“ (Mart. Ep. III, 56) što u prijevodu glasi „Radije bih da u Ravenni imam cisternu, nego vino budući da bih ondje mogao skuplje prodati vodu nego svoje vino.“ Tako je početkom 2. st. pos. Kr. car Hadrijan dao izgraditi akvedukt kako bi zadovoljio potrebu grada za pitkom vodom na način da je voda

dovedena s Apenina prateći tok rijeke Ronco gdje su nađeni stupovi i lukovi akvedukta. Tako je Ravenna postala jedan od najvažnijih gradova u Italiji, a njezina važna vojna luka često je bila boravište careva odakle su se mogli suprotstaviti neprijateljimaipratiti njihovo kretanje.

Umjetnost i politička uloga Ravenne doživjeli su procvat početkom 5. st. za vrijeme Honorija te s njim dolazi najvažniji i najzanimljiviji dio povijesti Ravenne kada su izgrađene mnoge bitne građevine s predivnim mozaicima dostojne carske prijestolnice, poput Bazilike Ursiane, Mauzoleja Galle Placidije i Neonove krstionice.

Honorije je bio sin rimskog cara Teodozija I. Velikog, koji je odredio da se Rimsko Carstvo podijeli na dva dijela nakon njegove smrti, pri čemu je zapadni dio pripao Honoriju. Kada su Vizigoti, predvođeni kraljem Alarikom, upali u Italiju 402. godine, Honorije je preselio prijestolnicu iz Milana u Ravennu. Međutim, kralj Alarik je 410. godine prilikom svojeg posljednjeg napada na Rim zarobio Honorijevu sestru Gallu Placidiju. Alarik se prema svojoj taokinji odnosio s poštovanjem kakvo priliči plemstvu, a njegov primjer će slijediti i njegov nasljednik Ataulf koji će oženiti Gallu Placidiju 414. g. i time utvrditi prethodno sklopljen savez s Honorijem i Italijom. Nakon Ataulfove smrti, Galla Placidia vratila se u Ravennu, gdje je nakon smrti i sahranjena.

Zapadno Rimsko Carstvo doživljava svoj pad dolaskom u Ravennu 476. g. Odoakra, germanskog vojskovođe, koji je bio prvi barbarin koji je stekao titulu „kralja“ u Italiji. No, Odoakrova vladavina nije bila duga vijeka, jer je u zadnjem desetljeću 5. st. Teodorik, kralj Ostrogota, nakon trogodišnje opsade, godine 493. g. prodro u Ravennu i prisilio Odoakra na pregovore. Iako je obećao poštediti Odoakru život, nakon 10 dana smaknut je u palači Laureto. Teodorik je bio vješt i promišljen vladar, prvi koji je ponio titulu Dominus i zatim

Rex. Potaknuo je izgradnju novih i obnovu starih građevina, od kojih je naistaknutija obnova Trajanovog akvedukta pa tako neke fistulae plumbae (vodovodne cijevi), nađene 1938., nose natpis „D(omi)n(us) Rex Theodoricus civitati reddidit.“ Dao je izgraditi Palatium, svoju rezidenciju, a budući da su Teodorik i njegov narod bili arijanske vjeroispovijesti, dao je izgraditi i mnoge građevine sakralne namjene kao što su Bazilika Duha Svetog koja je služila kao katedrala i Arijska krstionica.

540. g. Belizar, Justinijanov general, upada u Ravennu i time grad pada pod vlast Bizanta. Ubrzo nakon toga Justinijan donosi poznati edikt kojim se svi arijanski posjedi prenamjenjuju u kršćanske, a iz ovog vremena potječu crkva San Vitalea i Bazilika Svetog Apolinarija u Classi.

Zbog provale i jačanja Langobarda u Italiji u 6. st., Bizant je shvatio da je jedini način da zadrži vlast na Apeninima tako da sve zapadne posjede carstva organizira u tzv. Ravenski ili Talijanski egzarchat. Utjecaj egzarchata u Italiji je bio toliko snažan da je Ravenna u ranom 7. st. stekla neovisnost od Rimske Crkve. U 8. stoljeću grad su pokorili Laombardi, a zatim Franci, koji su ga darovali Rimskoj Crkvi. Za vrijeme njihove dominacije, Ravennu je u dva navrata posjetio Karlo Veliki: 787.g. i 800. g., kada je bio na putu za Rim, gdje je bio okrunjen za cara Svetog Rimskog Carstva. U nadmetanju lokalne aristokracije za vlast u Ravenni pobjedu je odnijela obitelj Traversari, a zatim obitelj Da Polenta, koja je imala čast ugostiti Dantea Alighierija sve do njegove smrti.

1441. godine opsadom mletačke mornarice Ravenna je potpala pod vlast Mletačke Republike. Zidovi grada su obnovljeni i nova je utvrda, Rocca Brancaleone, izgrađena u svrhu obrane. U 17. st. Ravenna je trajno pala pod vlast Crkve. U tom kontekstu odigrala se i slavna Ravenska bitka, najveća bitka između Francuza i Španjolaca (talijanskih saveznika) na Uskrs 1512. g., koja je završila porazom Pape i uništenjem grada od strane Francuza. Unatoč porazu, Ravenna je ostala pod upravom Crkve do 1859.g., kada je proglasila pripojenje Kraljevini Pijemont. Do tada pretrpjela je nekoliko građanskih ratova, pa čak i privremenu vlast Francuza, Austrijanaca i Engleza. Vrijedno spomena je i da je Ravenna prihvatila Giuseppea Garibaldija pri bijegu iz Rima.

Umjetnost

S obzirom na tako bogatu i dugu povijest grada, nije ni čudno da se u Ravenni nalazi velik broj arhitektonskih postignuća i mnogih drugih vrsta umjetničkih djela. U tu kategoriju svakako se ubrajaju kršćanski mozaici koji su među najboljim očuvanim primjerima te vrste u ovom dijelu Europe, a njihova važnost leži upravo u savršenom spoju zapadnjačkih i istočnjačkih motiva i tehnika. U Ravenni se čuva najbogatija mozaička ostavština 5. i 6. st. u svijetu. U tom moru umjetnosti svakako prednjači 8

ranokršćanskih spomenika koji su uvršteni u UNESCO-v popis mjesta svjetske baštine u Europi. Spomenici potječu iz 5. i 6. st. i pokazuju visok stupanj umjetničke vještine u kojoj se očituje jedinstvena mješavina grčko-rimskog stila, kršćanske ikonografije i orijentalnog i zapadnog stila.

Neonova krstionica

Neonova krstionica najstariji je spomenik s ovog popisa i ujedno najpotpunija i najbolje očuvana ranokršćanska krstionica. Neonova krstionica je najstarija građevina u gradu, dijelom izgrađena na mjestu starorimskih kupki. Još se naziva i Pravovjernom krstionicom kako bi se razlikovala od Arijanske krstionice koju je dao izgraditi kralj Teodorik. Izgrađena je 430. godine kao dio Bazilike koja je uništena 1734. g. Gradnju je započeo biskup Urso krajem 4. st., a dovršio ju je biskup Neon, a tada su dovršeni i mozaici. Građevina od opeke osmerokutnog je oblika, pri čemu stranice predstavljaju 7 dana u tjednu i jedan dan više kao simbol Kristova Uskrsnuća. Izvorni pod joj je nekoliko metara pod zemljom, tako da se izvorni oblik i način na koji je bila povezana s drugim građevinama ne vide. Mozaik na stropu prikazuje Ivana Krstitelja kako krsti Isusa u rijeci Jordan, a nasuprot Isusa nalazi se i personifikacija Jordana. Oko njih su u krug poredani apostoli u dva niza.

Mauzolej Galle Placidije

Mauzolej Galle Placidije najbolje je očuvan spomenik s ovog popisa, a stručnjaci ga opisuju i kao umjetnički najsavršeniji od mozaičkih spomenika. Zgrada je u prošlosti služila kao oratorij Crkve Svetog Križa, a sada sadrži tri sarkofaga. Za najvećeg od njih smatra se da sadrži ostatke Galle Placidije, kćeri rimskog cara Teodozija i sestre njegovog nasljednika Honorija, koja je preminula 450. g. Navodno je bila položena u sjedeći položaj i ogrnuta carskim plaštem. Međutim, posmrtni su ostaci 1577. g. greškom spaljeni. Pretpostavlja se da sarkofag s desne strane pripada Gallijinom sinu Valentinijanu III. ili njenom bratu Honoriju, a sarkofag slijeva Gallijinom mužu Konstanciju III.

Zgrada trenutno ne služi kao mauzolej i nije poznato je li građena u tu svrhu. Uz nju se veže priča da ju je Galla Placidia, tada poznata kao pokroviteljica umjetnosti, dala izgraditi kao budući mauzolej sebe i svoje obitelji. No, ta teorija se ne može ni opovrgnuti niti potkrijepiti dokazima. Mauzolej je građen od 425. do 430. godine, a dizajniran je u obliku grčkog križa s kupolom u središtu i bačvastim svodovima na poprečnim brodovima. Izvana je kupola natkrovljena četvrtastim tornjem. Vanjski zidovi mauzoleja izrađeni su od opeke s tankim spojevima od žbuke i slijepim arkadama. Najvrijedniji umjetnički element mauzoleja svakako

su raskošni mozaici koji prekrivaju zidove svodova, lunete i kupolu. Čitava unutrašnjost prekrivena je bizantinskim mozaicima kršćanske tematike, poput dvanaest apostola ili križa u središtu kupole okruženog zvjezdanim nebom.

Najpoznatiji mozaik je prikaz Isusa Krista kao Dobrog Pastira na luneti iznad sjevernog ulaza. Krist je prikazan kako sjedi usred svog stada zaogrnut u zlatno-ljubičasti ogrtač, za razliku od uobičajenog prikaza gdje nosi janje na ramenima.

Arijanska krstionica

Arijansku krstionicu dao je izgraditi ostrogotski kralj Teodorik krajem 5.st., otprilike u isto vrijeme kada je izgrađena Nova bazilika Svetog Apolinarija. Iako je sam Teodorik bio arijanske vjeroispovjesti, dopuštao je i nicejsko vjerovanje. Krstionica je izvorno pripadala Arijanskoj katedrali sv. Uskrsnuća od koje nije mnogo ostalo. Očito je da je nekoć bila dijelom većeg kompleksa s kojim je bila povezana izravnim hodnikom. Osmerokutnog je oblika, baš kao i Neonova krstionica, pri čemu to nije jedina sličnost koju ima s njom. Čitava građevina, vjerojatno namjerno, izgledom podsjeća na Neonovu krstionicu, a posebno je zanimljiv mozaik s prikazom istog kršćanskog motiva, Isusovog krštenja. Isus je ponovo prikazan uronjen u rijeku Jordan dok ga krsti Ivan Krstitelj, a nasuprot stoji personificirani Jordan, pri čemu je taj prikaz okružen s likovima 12 apostola. Kao i kod drugih ravenskih spomenika, izvorni pod nalazi se nekolikometara pod zemljom.

Nadbiskupska kapelica

Nadbiskupska kapelica najmanji je spomenik s ovog popisa, a njezina važnost leži u tome što je jedini kršćanski oratorij koji je preživio do danas. Vjerojatno je djelo biskupa Petra II. koji je postao biskupom za vrijeme Teodorika I., krajem 5.st. Kapela je u obliku grčkog križa, a bila je oratorij biskupa nicejskog vjerovanja. Danas je posvećena sv. Andriji, iako se prema mozaicima u luneti može zaključiti da je izvorno bila posvećena Kristu Spasitelju. Isus je prikazan kao rimski ratnik s križem preko ramena kako gazi zvijeri, a u lijevoj ruci drži otvorenu knjigu sa svojim epitetima na latinskom jeziku.

Nova bazilika Svetog Apolinarija

Svoje mjesto na UNESCO-vom popisu zaslužila je zahvaljujući likovnim prikazima u kojima je prisutan spoj zapadnog i istočnog stila i time je od velikog značaja za europsku sakralnu umjetnost. Baziliku je početkom 6. stoljeća dao izgraditi car Teodorik I. kao kapelu u okviru svoje palače te je 504. godine posvećena kao arijanska. Nakon što je Bizant preuzeo vlast u Ravenni, pretvorena je u pravovjernu crkvu, a Justinijan I. ju je 561. preimenovao u Sanctus Martinus in Coelo Aureo ("Sveti Martin na zlatnom nebu") te ju posvetio Svetom Martinu Turskom, koji je bio poznat neprijatelj arijanstva. Pretpostavlja se da su tada uništeni mnogi mozaici koji su prikazivali Teodorikov dvor. Današnje ime dobila je 856.g. kada su u nju preneseni posmrtni ostavi Svetog Apolinarija.

Teodorikov mauzolej

Mauzolej je dao izgraditi sam Teodorik kao svoju grobnicu 520.g. Njegov poseban značaj je u gotskim dekoracijama koje se razlikuju od rimske i bizantske umjetnosti tog razdoblja. Također je i jedini primjer grobnice barbarskog kralja iz tog razdoblja. Teodorikov mauzolej dekadonalnog je oblika i podijeljen je u dva dijela, donji širi i gornji uži. Izrađen je od istarskog kamena, pri čemu je gornja

kupola izrađena iz jednog komada kamena teškog 300 tona, vjerojatno jednog od najvećih u svijetu koji sačinjavaju kupolu. U središtu se nalazi škrinja bez poklopca u kojoj je navodno pokopan Teodorik. Njegovi ostaci uklonjeni su za vrijeme bizantske vladavine, kada je mauzolej pretvoren u kršćanski oratorij.

Bazilika svetog Vitala

Baziliku svetog Vitala dao je izgraditi car Justinijan u 6. stoljeću, a posvećena je svetom Vitalu, koji je bio rimski rob i kršćanski mučenik. Prema legendi, crkva je podignuta na mjestu njegovog

mučeništva. Svoje mjesto na UNESCO-vom popisu dobila je kao najznačajniji spomenik bizantske arhitekture u zapadnoj Europi. Izgradnju je o svom trošku financirao bogati Giuliano Argentarije, o kojem se ne zna mnogo, iako se nagađa da je bio bankar ili Justinijanov izaslanik. Jedina je crkva iz Justinijanova vremena koja je dan-danas tako dobro očuvana. Zgrada je osmerokutnog oblika, izgrađena od opeke s polukružnim prozorima. Iako se isprepliću mnogi rimski i bizantski elementi, crkva je najpoznatija po najbolje očuvanim bizantskim mozaicima izvan Konstantinopola. Kao i sve druge crkve iz ovog razdoblja bogata je mozaicima pri čemu prevladavaju teme iz Starog zavjeta. Karakterističan je mozaik s prikazom samog Justinijana s aureolom, gdje se može povući paralela s Isusom Kristom. S desne strane mu stoje vojnici, a s lijeve kler, što sugerira da je istodobno vođa i Crkve i vojske.

Bazilika Svetog Apolinarija u Classi

Bazilika je izgrađena u 6.st., podigao ju je nadbiskup Ursicin, a gradnju je kao i u slučaju Bazilike svetog Vitala financirao Giuliano Argentarije. Vjerojatno se nalazila u blizini kršćanskog groblja, a moguće i poganskog, jer su nadgrobne ploče rabljene u izgradnji bazilike. Izgrađena je od opeke, a iznutra je

klasična trobroda bazilika. Središnji brod ukrašen je mozaicima s motivima borbe protiv arijanizma. U sredini se nalazi križ s licem Krista okružen zvijezdama čiju granicu tvore dijamanti, a s obje strane se nalaze proroci. Ispod njega je krajolik s drvećem i dvanaest ovaca kao simboli apostola u čijem središtu se nalazi sv. Apolinarije raširenih ruku u molitvi. Biskup Maksimilijan Ravenski je posvetio crkvu sv. Apolinariju. 856. godine ostaci sv. Apolinarija su prebačeni iz ove Bazilike u Novu baziliku Svetog Apolinarija.

Značaj Ravenne u europskoj povijesti dodatno potvrđuje činjenica da su kroz cijelu njezinu povijest u njoj živjeli i stvarali mnogi veliki umovi kao što su Boccaccio, Dante Alighieri koji je u progonstvu u Ravenni dovršio Božansku komediju te je na koncu tamo i sahranjen, Lord Byron, a mnogima je bila nadahnuće u umjetničkom stvaralaštvu, poput Oscara Wildea, Hermana Hessea i T.S. Elliota. Unatoč tome što je malena površinom i brojem stanovnika, njezina veličina leži u brojnim umjetničkim djelima i atmosferi koja je nadahnula mnoge slavne umjetnike.

Izvori:

- E. Hutton, „Ravenna, a study“, New York 1913.
<https://archive.org/stream/cu31924028356396/cu31924028356396#page/n23/mode/1up>
- R. Milburn, „Early Christian Art and Architecture“, University of California Press, 1988.
<https://books.google.hr/books?id=qIDho9jinAwC&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>
- <https://www.ancient.eu/>
- <http://www.turismo.ra.it/ita/>
- <https://www.britannica.com/>
- <http://whc.unesco.org/>
- <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng2:5>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page